

Ole Borre

Social tillid i Danmark

Tilliden til andre, eller den sociale tillid, er i komparative undersøgelser en indikator for en demokratisk politisk kultur. Individuel social tillid er positivt forbundet med social status og deltagelse i netværker og negativt med autoritære værdier, deriblandt konformistisk børneopdragelse og national forskansning. På trods af modstanden mod indvandrere og flygtninge er andelen med social tillid vokset i Danmark fra 51 til 74 pct. over en tyveårs periode, et niveau og en udvikling der næsten er enestående.

Social tillid og samfundsudvikling

Det moderne samfund forudsætter et vist omfang af tillid til fremmede. Et økonomisk differentieret samfund opnår sin effektivitet ikke blot ved en avanceret teknologi, men også ved en kompleks organisation, der indebærer, at den enkeltes tilværelse afhænger af mange andres adfærd. Den interpersonelle tillid, eller med et andet ord *sociale tillid*, bliver med nødvendighed indbygget i det moderne individs psyke. Hvis man konstant går rundt med en frygt for, at den bus, man stiger ind i, kører galt, at de varer, man har købt i supermarkedet, er fordærvede, at elektriciteten kan blive afbrudt hvert øjeblik osv., ender man snart i en paranoid tilstand. Det er ikke tilstrækkeligt at nære tillid til sin nærmeste familie og venner – tilliden må udstrækkes til talløse anonyme medborgere, hvis samfundet skal fungere. Anthony Giddens taler om *faceless commitments* som en af grundbetingelserne for moderniteten (Kaspersen, 1995: 134-136).

Den sociale tillid har også en politisk funktion. Demokratiet forudsætter, at regeringsmagten kan overdrages til andre, uden at de vil misbruge den til at fængsle oppositionens ledelse. I totalitære regimer er befolkningen overvåget af ikke blot politiet, men også af hemmelige agenter, der gør det farligt at stole på folk uden for den nærmeste kreds. En konsekvent mistillid til fremmede bliver derfor det rationelle middel til at beskytte sig selv. Omvendt er et vist mål af tillid til fremmede rationel i et demokrati såvel som i en liberal økonomi. Ved at overlade det til andre at deltage i beslutninger vedrørende ens fremtidige tilværelse opnår man en tilsvarende indflydelse på andres handlinger og kan dreje dem i en retning, der tjener ens egne interesser. Ved at give kredit håber man på at få tilbagebetaling med renter på længere sigt.

Den sociale tillid har derfor status af en sociologisk nøglevariabel, der afspejler civilsamfundets styrke og sundhed. Forskningen i politisk kultur har da også fra starten været optaget af den centrale rolle, som den sociale tillid må formodes at spille i et veludviklet demokrati. Gabriel Almond og Sidney Verba konstruerede til deres fem-nationers studie *The Civic Culture* i 1959-60 (Almond og Verba, 1963) et simpelt interviewspørgsmål, der har tjent som indikator for social tillid i efterfølgende undersøgelser. Det lyder: "Generally speaking, would you say that most people can be trusted or that you can't be too careful in dealing with other people?" Eller i de danske undersøgelser fra 1981 og fremefter: "Synes De, man

kan stole på de fleste mennesker, eller synes De ikke, man kan være forsigtig nok i omgangen med andre mennesker?"

Hypotesen om, at den sociale tillid er udtryk for en demokratisk kultur (nærmere bestemt det, der i *The Civic Culture* betegnes som en deltagerkultur), fandt støtte i Almond og Verbas studie, idet den andel, der mente, at man kunne stole på de fleste mennesker, varierede fra 56-58 pct. i USA og England til 24 pct. i Vesttyskland og bare syv pct. i Italien (tallene genberegnet i Newton, 1999: 176).

En yderligere støtte for denne hypotese findes i den senere udvikling i svarfordelingen i Italien og Vesttyskland. I Italien voksede procenten med tillid til 35 i 1990; i Vesttyskland voksede den til 39 i 1976 og svingede herefter mellem 29 og 45 frem til 1994 (Newton, 1999: 176). De lave niveauer i den første undersøgelse kunne altså forklares som efterveer fra landenes totalitære fortid, i Syditalien suppleret af den politiske kultur, som Edward Banfield har kaldt "amoralsk familisme" (Banfield, 1958).

Målingen af social tillid har i 1980'erne bredt sig til mange andre lande, især gennem komparative studier som *World Values Survey* og Eurobarometeret. Ronald Inglehart påviser en klar strukturel sammenhæng mellem nationalindkomst og social tillid i et materiale bestående af 23 lande (Inglehart, 1990: 36-37). Og for 1990 finder han en sammenhæng i et materiale på 43 lande mellem den procentdel, der viser tillid, og længden af ubrudt demokratisk styre i vedkommende land. Hvor lande, der havde demokrati allerede i 1920, har mellem 40 og 70 pct. med tillid, ligger niveauet for lande, der ikke havde demokrati i 1990, mellem 15 og 40 pct. Der er ganske vist afvigende tilfælde, der springer i øjnene. I Frankrig er det kun 23 pct., der viser tillid, hvorimod det er 50 pct. i Kina (Inglehart, 1997: 174). Alligevel bekræfter styrken i den globale sammenhæng Ingleharts forsigtige hypotese fra 1990: "... that interpersonal trust is part of an enduring cultural syndrome that is conducive to democracy" (Inglehart, 1990: 34).

Der er således på makroniveauet stærkt belæg for en positiv sammenhæng mellem økonomisk udvikling, demokratisk udvikling og social tillid. Som forklarende faktor for demokratisk stabilitet rangerer social tillid i dette materiale nogenlunde på linje med indkomstniveauet i landet. Man har dog længe været opmærksom på, at disse sammenhænge stort set ophører med at virke, når man betragter de veludviklede lande for sig selv. For eksempel har den sociale tillid som helhed kun været svagt voksende i de vestlige lande gennem de sidste par årtier, skønt indkomstniveauet er steget betydeligt. Hvad der gælder for udviklingen ind i det moderne samfund, gælder ikke nødvendigvis for den fortsatte udvikling ind i det postmoderne samfund.

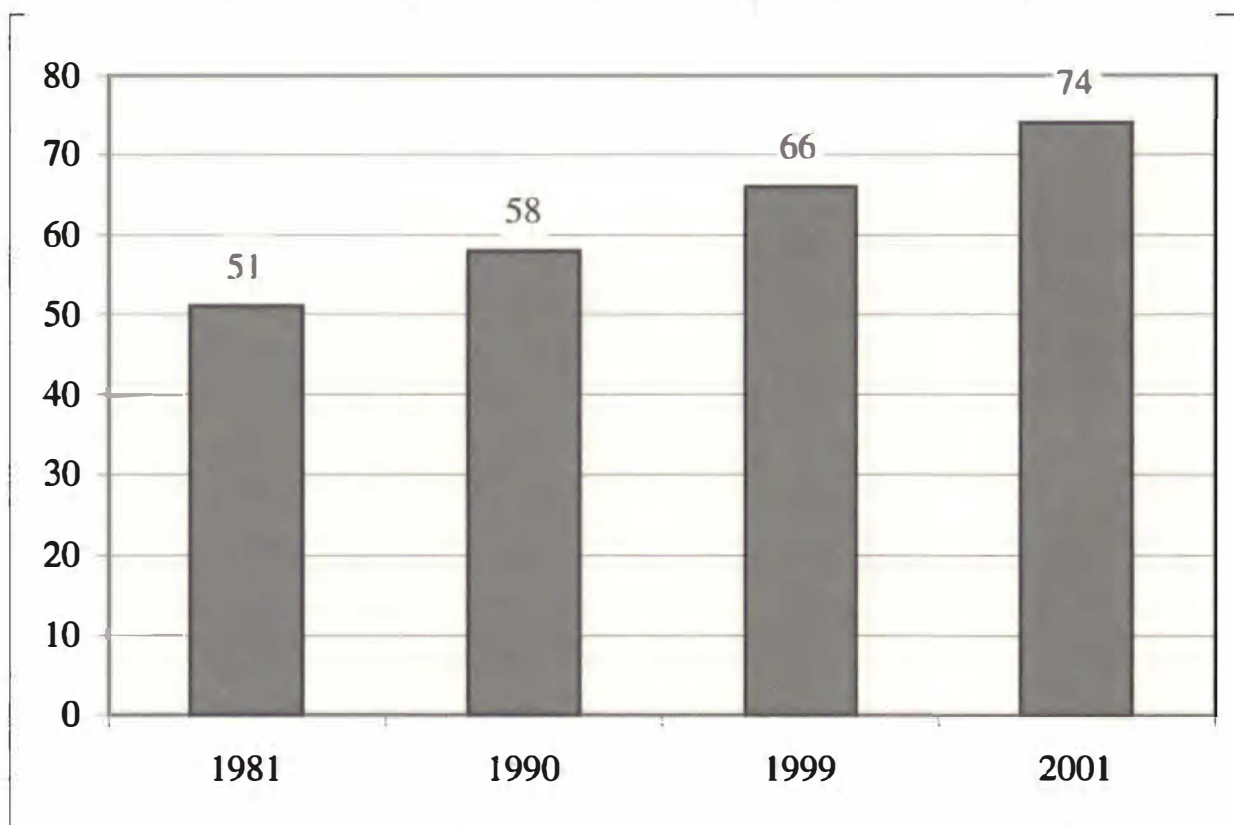
Udviklingen i social tillid

Da de skandinaviske lande rangerer højt på såvel økonomiske som politiske indikatorer, kan det ventes, at de scorer højt på indikatoren for social tillid. Det gør de da også; faktisk er Danmark, Norge, Sverige og Finland de eneste lande, hvor andelen med tillid ligger over 50 pct. både i 1981 og 1990. Enkelte andre lande når op på samme niveau i nogle af målingerne, således USA i 1960'erne samt Holland og Canada i 1990 (Newton, 1999: 176-177).

Udviklingen i social tillid har i de fleste lande været positiv, i hvert fald igennem 1980'erne. En undtagelse er imidlertid USA, hvor nedgangen i tillid har vakt alarm. I en artikel fra 1995 fremhæver Robert Putnam, at andelen, der svarede positivt på spørgsmålet om social tillid, faldt fra 58 pct. i 1960 til 37 pct. i 1993 (Putnam, 1995). Han kæder det sammen med den faldende valgdeltagelse og ser nedgangen som et tegn på en opløsning af fællesskaber, en tiltagende individualisme og en krise for det institutionelle liv i det amerikanske samfund.

Hvis denne fortolkning holder stik, er det befriende at konstatere, at udviklingen i Danmark har været den stik modsatte. Her er andelen, der markerer social tillid, vokset fra 51 pct. i 1981 til 58 pct. i 1990, 66 pct. i 1999, og 74 pct. i 2001 (se figur 1). I betragtning af de mange ildevarslende kommentarer i medierne om en udvikling i retning af større social ulighed, etniske spændinger, stigende frygt for voldskriminalitet osv., er det forbavsende at finde andelen, der mener, at "man kan ikke være forsigtig nok...", skrumpet ind til næsten halvdelen af, hvad den var for tyve år siden.

Figur 1. Den voksende sociale tillid. Pct., der mener, man kan stole på de fleste mennesker. Værdiundersøgelserne 1981-1999 og vælgerundersøgelsen 2001

Når der er grund til at underkaste begrebet social tillid og målingen af det en undersøgelse på dansk materiale, er det altså ikke på grund af bekymring for det danske samfund. Den danske udvikling er en succeshistorie, men ved at studere denne kan vi måske lære noget om forudsætningerne for social tillid og om begrebets bæredygtighed. Det danske case sætter teorierne om den sociale tillids årsager og konsekvenser på prøve.

Tre teorier om social tillid

Der er groft taget tre teoretiske forklaringer på, hvad der påvirker den sociale tillid eller vekselvirker med den. Den første peger i retning af den sikkerhed og tryghed, der er forbundet med at have en høj social status. Ifølge denne tages svarpersonerne på ordet i deres besvarelse af interviewspørgsmålet om social tillid. Markeringen af social tillid kan ses som svarpersonens realistiske bedømmelse af, om han eller hun i sin sekundære kontakt med andre har registreret en overvægt af positive over negative erfaringer. En positiv overvægt ville lede svarpersonen til at sige, at "man kan i almindelighed stole på folk". Negative erfaringer, især hvis de er traumatiske, ville få svarpersonen til at sige, at man "ikke kan være forsigtig nok".

Hvis dette er forklaringen, må det kunne testes på mikroniveauet. Hvem tenderer at have positive erfaringer? Først og fremmest folk, der bevæger sig i højstatuskredse, idet sådanne kredse normalt ikke tolererer bedragere, aftalebrydere, løgnere etc. Derimod er folk med lavere status i mindre grad i stand til selv at vælge, hvem de vil omgås; de er undertiden udsat for, at folk bryder en aftale, men det kan de ikke gøre ret meget ved. Vi kan derfor vente, at den sociale tillid på individniveauet er forbundet med høj indkomst og uddannelse.

Den anden teori er nært knyttet til begrebet social kapital i Robert Putnams forstand: ved social kapital forstår han *trust, norms, and networks*, der skaber stabilitet og fremgang i et samfund eller lokalsamfund (Putnam, 1993). Ifølge denne teori er social tillid således en af de tre komponenter i social kapital, og det må formodes, at den udvikler sig i et nært samspil med de to andre komponenter, altså normer og netværker. Han peger på, at både tillid, normer og netværker er fænomener, der styrkes ved gentagen brug, og ikke goder, der "forbruges". Som ved de to fanger i spillet *Prisoner's Dilemma* er der en gevinst for alle i samfundet, forudsat ingen snyder sig til en gratis fordel.

Metoden til at teste en teori om, at social tillid er et aspekt af social kapital, er at benytte spørgsmål om svarpersonernes deltagelse i foreningslivet og lokalsamfundet, ligesom der kan være tale om at måle deres tilslutning til kulturelle normer om at vise andre respekt og tolerance, at være hjælpsom over for fremmede og til gengæld forvente hjælpsomhed eller taknemlighed etc. Eksistensen af netværker og normer kan vel ikke ses rent ud som årsager til social tillid, da det ligger i spillets natur, at hver af komponenterne virker tilbage på de to andre komponenter. Men teorien fordrer en betydelig grad af sammenhæng mellem de tre komponenter (jf. Rothstein og Stolle, 2003; Palner, 2004).

I en nylig undersøgelse af syv lande, der indgår i det såkaldte *Euromodul*, tilslutter Jan Delhey og Kenneth Newton sig disse to teorier: De, der viser tillid, er folk, som har relativ høj indkomst og mange sociale netværker. De mener imidlertid at se en større fremtid i undersøgelse af forskelle mellem lande og udviklingen for de forskellige lande end i undersøgelser på mikroniveauet. På makroniveauet griber også politiske faktorer ind, hvad der blandt andet giver sig udslag i, at den sociale tillid er højest blandt dem, der vurderer den offentlige sikkerhed som god og de sociale konflikter som ubetydelige (Delhey og Newton, 2002).

Den tredje teori peger i retning af personlighedsfaktorer og værdier. Ifølge denne teori er tillid til andre mennesker et grundlæggende menneskeligt behov. Nord-

manden Anders Todal Jenssen sidestiller det med behovet for selvagtelse og behovet for kontrol over egen livssituation. De udgør tre indbyrdes forbundne, men analytisk adskilte, sociale behov. Antagelsen er, at hvis samfundet i kraft af nogle dominerende autoritetsstrukturer ikke tilfredsstiller disse behov, vil det skabe frustrationer og angst. Uheldigvis er det netop de individer, der har vanskeligt ved at få deres sociale behov tilfredsstillet, der vil være mest tilbøjelige til at tilpasse sig og overtage det autoritære samfunds normer og værdier. De indgår typisk som underordnede og afhængige led i magt- og regelstrukturer, der kontrollerer dem og fratager dem deres selvtillid og tillid til andre. Da de i ringe grad har mulighed for at flygte fra systemet, vælger de i stedet at gøre en dyd af nødvendigheden og se det som det naturlige og ideale (Jenssen, 1993: 134). Ud fra denne teori kan vi derfor vente at finde manglende social tillid forbundet med autoritære værdier.

Man kan notere, at der i statushypotesen indgår en antagelse af, at svaret på spørgsmålet om social tillid er rent deskriptivt. Svarpersonen formodes, uanset sine holdninger, at vurdere, om interaktion med fremmede giver et positivt eller negativt udbytte. I netværkshypotesen og endnu mere i værdihypotesen ligger der et element af, at svaret opfattes som normativt, idet svarpersonen antages at give udtryk for sin holdning til interaktion med fremmede ret uafhængigt af, hvilke erfaringer svarpersonen har haft med denne interaktion.

Vi vil forsøge at teste nogle hypoteser afledt af disse teorier på dansk materiale fra værdiundersøgelsen 1999 og vælgerundersøgelsen 2001. Værdiundersøgelsen gør det muligt at kæde social tillid sammen med holdninger til børneopdragelse, arbejde, familie, religion osv. Vælgerundersøgelsen rummer mulighed for at sammenholde den sociale tillid med politiske holdninger og politisk adfærd.

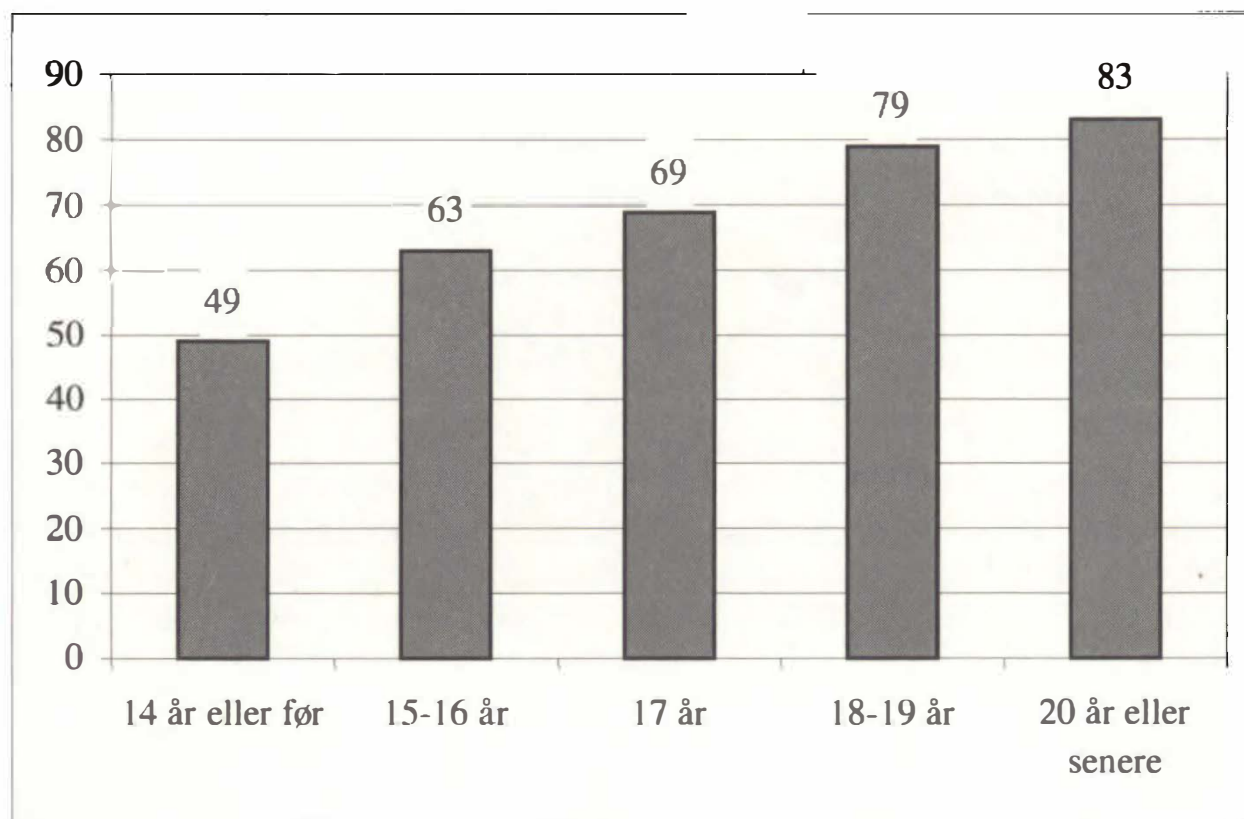
Test af teorierne

Ifølge statushypotesen kan den sociale tillid ventes at variere med svarpersonens uddannelse, stilling og indkomst. Personer med lang skoleuddannelse ventes at have større tillid end personer med kortere uddannelse; personer med middelklassestillinger skal have større tillid end personer med arbejderklassestilling; og personer med høj indkomst skal have større tillid end personer med lavere indkomst.

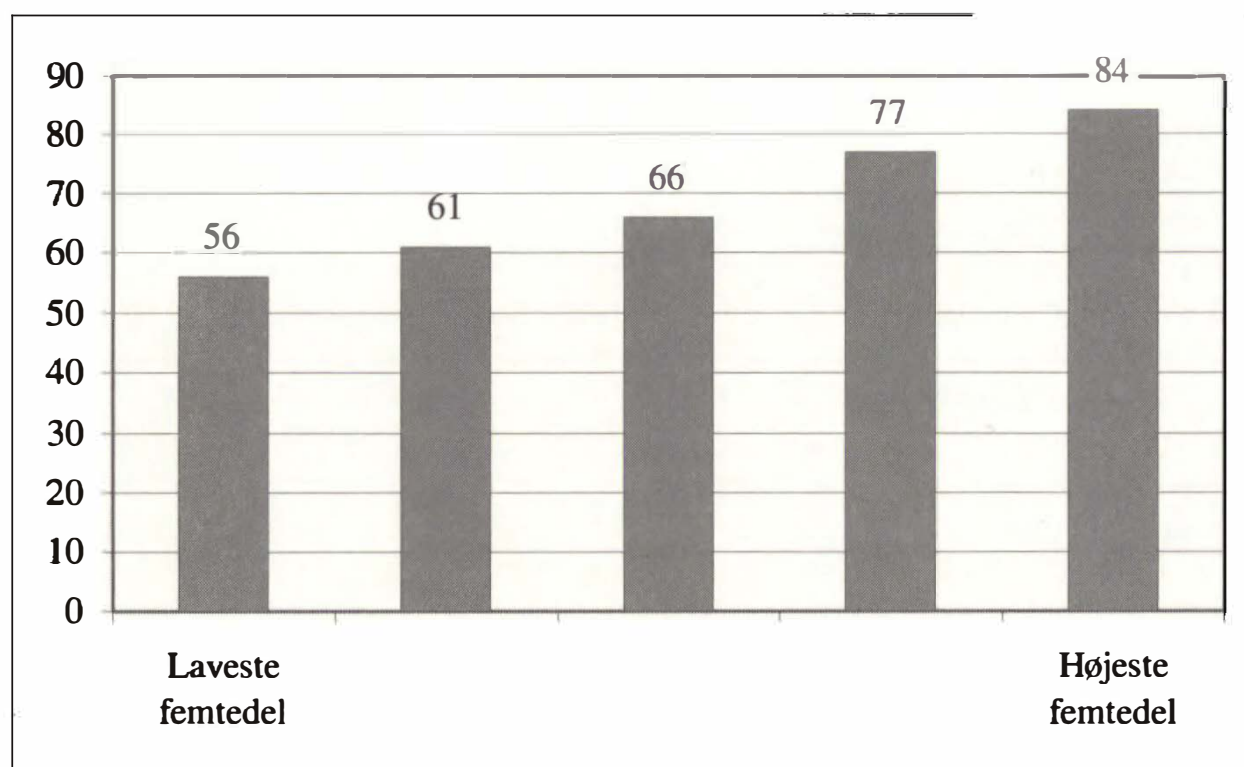
Vi vil her gennemføre en test af den sociale tillids sammenhæng med skoleuddannelse og indkomst. Til brug for analysen rummer værdiundersøgelsen 1999 oplysninger om svarpersonens alder ved afslutningen af skolegangen samt husstandens placering efter indkomst i deciler. Figur 2 viser variationen i social tillid mellem fem grupper af svarpersoner, defineret ved pågældendes alder ved uddannelsens afslutning. Det ses, at i værdiundersøgelsen varierede andelen med social tillid fra 49 pct. blandt dem, der forlod skolen ved 15-årsalderen eller tidligere, til 83 pct. blandt dem, der først forlod uddannelsesinstitutionen som 20-årige eller senere. Styrken af sammenhængen kan udtrykkes ved en eta-korrelation på 0,24.

Denne sammenhæng er konsistent med statusteorien; men indirekte kan det også være konsistent med de to andre teorier, da vi kan vente, at højt uddannede også deltager mere aktivt i foreningslivet og har mindre konforme værdier. En mere direkte påvisning af statusteorien vil det være, om den sociale tillid også er en funktion af familiens indkomst. Figur 3 viser, at dette i høj grad er tilfældet.

Figur 2. Den sociale tillid vokser med uddannelsen. Pct., der mener, man kan stole på de fleste mennesker, efter alder ved skoleafslutning. Værdiundersøgelsen 1999

Figur 3. Den sociale tillid vokser med indkomsten. Pct., der mener, man kan stole på de fleste mennesker, efter familiens indkomst. Værdiundersøgelsen 1999

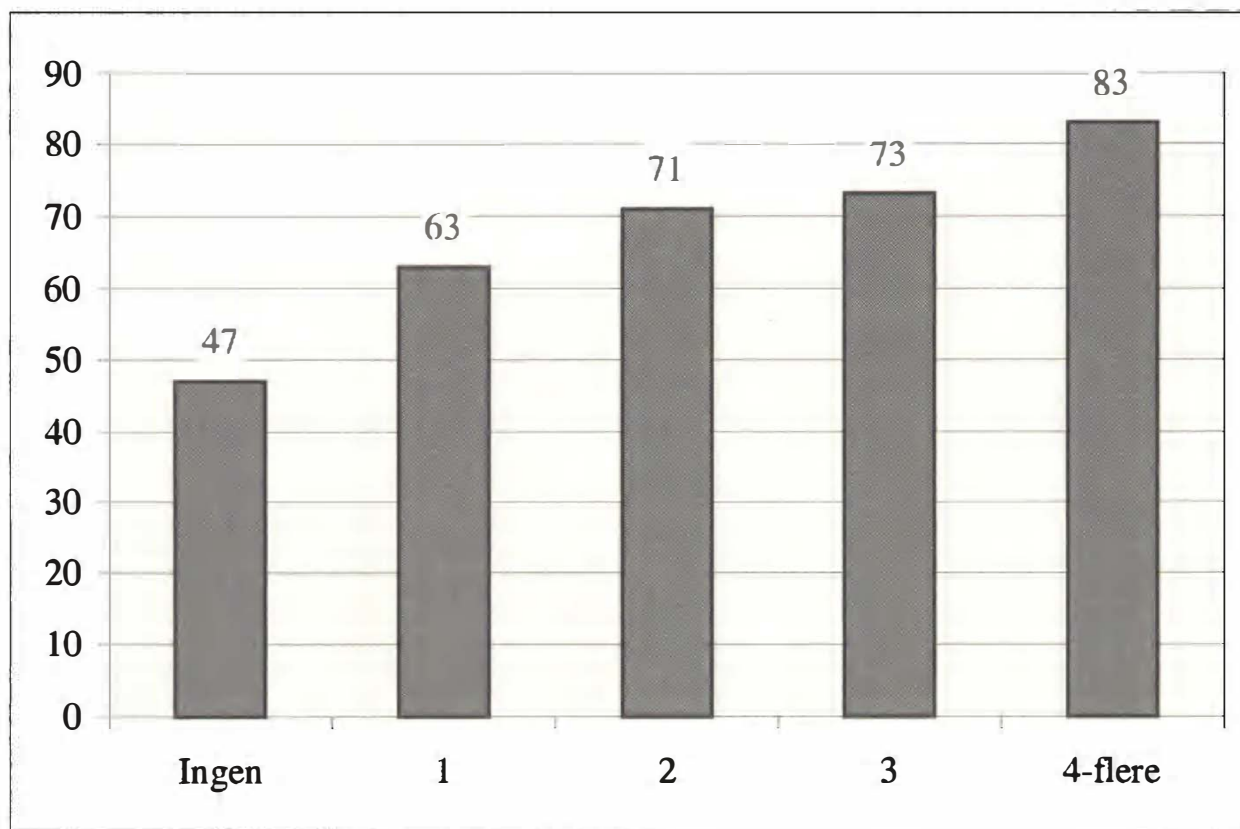

Svarpersonerne er her opdelt i fem omtrent lige store grupper efter husstandens indkomst. De to øverste grupper har andele på 77-83 pct. med social tillid, de tre nederste andele på 56-66 pct. Som helhed er sammenhængen med indkomsten, med en eta-korrelation på 0,22, næsten lige så stærk som sammenhængen med uddannelsen og kan derfor ikke være afledt af denne. Det er ikke blot de yngre år, men også den senere livssituation, der er forbundet med social tillid, akkurat som statusteorien forudsiger.

Netværkshypotesen kan testes ved at benytte en serie spørgsmål om svarpersonernes deltagelse i foreningsaktiviteter. Værdiundersøgelsen opregner en række forskellige typer af foreninger og spørger om svarpersonens medlemskab i foreninger af hver type. Figur 4 viser andelen med tillid, når svarpersonerne fordeles efter, hvor mange typer foreninger de er medlemmer af.

Figur 4. Den sociale tillid vokser med foreningsdeltagelse. Pct., der mener, man kan stole på de fleste mennesker, efter antal foreninger man er medlem af. Værdiundersøgelsen 1999

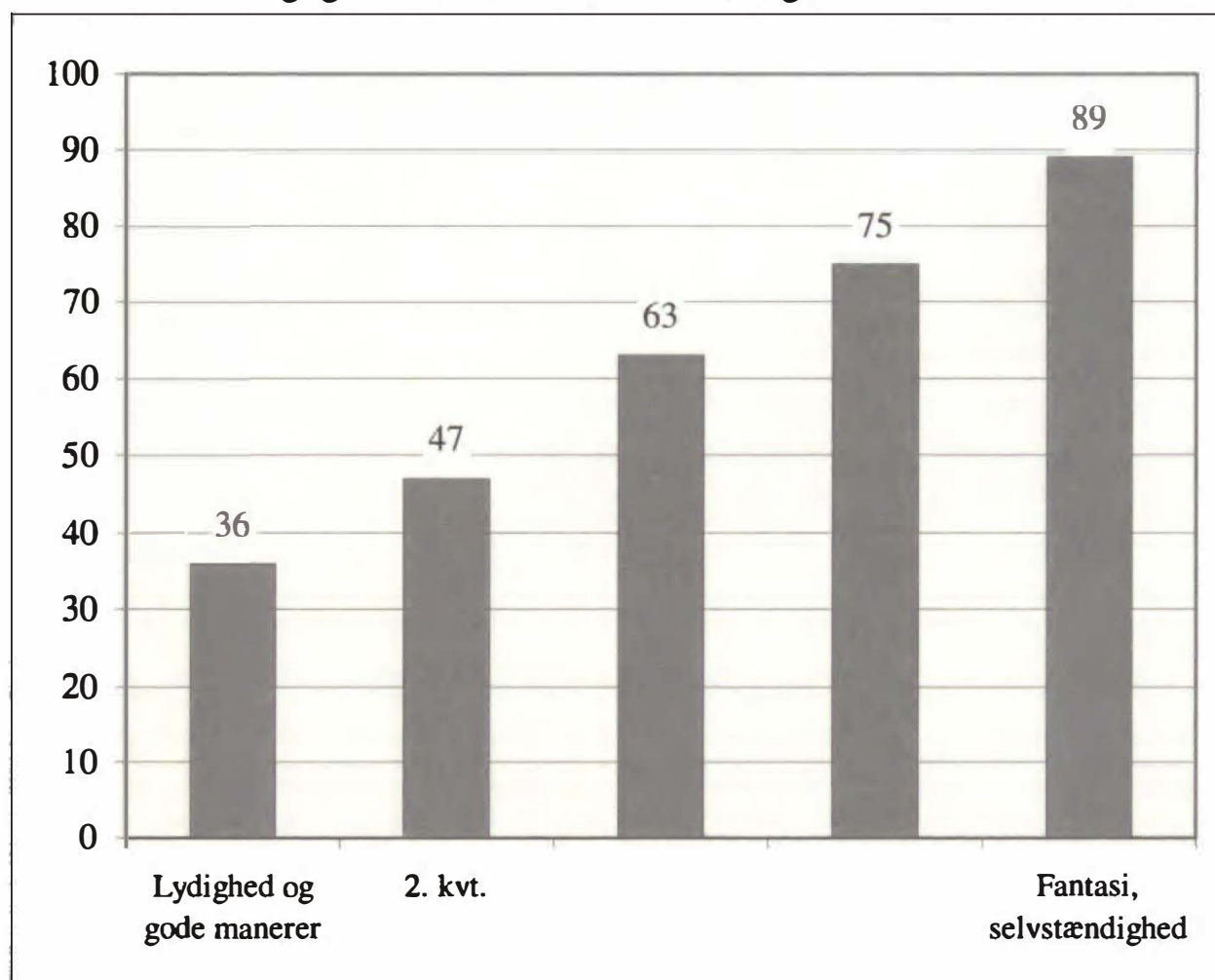
Andelen med tillid varierer stærkt med antal medlemskaber, fra 47 pct. blandt dem uden noget foreningsmedlemskab til 83 pct. blandt dem med fire eller flere medlemskaber. Der er her navnlig et spring fra den første gruppe, den uden noget foreningsmedlemskab, til de øvrige fire grupper. Samlet er variationen fra den nederste til den øverste gruppe næsten 40 procentpoint, det vil sige lidt mere end variationen i de to foregående figurer; eta-korrelationen er 0,22 som ved indkomst-sammenhængen. Det tyder på en selvstændig effekt af netværket uden om uddannelse og indkomst og støtter således netværkshypotesen.

Værdihypotesen indebærer, at social tillid (eller mistillid) er en indlært holdning, der tjener som udgangspunkt for interaktion med fremmede. Dette peger tilbage mod socialiseringen i barndommen og teenageperioden. Værdiundersøgelserne råder ganske vist ikke over materiale, der rækker tilbage til svarpersonernes egen opvækst. Men de idealer, der lægges til grund for rollen som forældre, kommer til udtryk i svarpersonens markering af en række egenskaber, som de finder det henholdsvis vigtigt eller ikke vigtigt at opmuntre børn til at lære. Ud fra disse egenskaber sammensætter vi et indeks for konformisme i opdragelsen:

- + Gode manerer
- + Lydighed
- Selvstændighed
- Fantasi

Indekset varierer fra +2 til -2, idet +2 gives til dem, der markerer gode manerer og lydighed som vigtige, men ikke selvstændighed og fantasi; -2 gives til dem, der markerer selvstændighed og fantasi, men ikke gode manerer og lydighed. En tidli-

Figur 5. Den sociale tillid er lavest blandt dem, der ser en konform børneopdragelse som idealet. Pct., der mener, man kan stole på de fleste mennesker, efter hvad de mener, det er vigtigt at lære børn. Værdiundersøgelsen 1999

gere studie har vist, at idealet om en opdragelse til ikke-konformitet, altså en negativ værdi på dette indeks, allerede i 1981 hang sammen med et venstreorienteret partivalg, og i de senere værdiundersøgelser med en venstreposition på den kulturpolitiske venstre-højredimension (Borre, 2002: 217). Det tydede på, at de opdragelsesværdier, der slog igennem i 1960'erne og 1970'erne, havde en andel i den politiske holdningsudvikling, der et par årtier senere markerede sig blandt vælgerne og i det parlamentariske liv.

Figur 5 viser procentandelen med social tillid, når forskellige grader af konformisme og nonkonformisme i opdragelsen lægges til grund for klassificeringen af svarpersonerne.

Sammenhængen er slående. Blandt de konforme er andelen med social tillid så lav som 36 pct., blandt de nonkonforme er den 89 pct. Forskellen er således ikke mindre end 53 procentpoint, og eta-korrelationen er 0,30, hvad der stærkt tyder på, at sammenhængen ikke er en indirekte virkning af uddannelsesforskelle eller forskelle i aktiviteten inden for netværker.

Spørgsmålet rejser sig da, om social tillid også påvirkes af politiske værdier, der er blevet aktuelle i de senere år. Det er her nærliggende at undersøge de udlændingepolitiske holdninger, eftersom det er i udlændingepolitikken, at værdier som konformisme eller nonkonformisme især er kommet politisk til udtryk. Både nationalisme og etnocentrisme kan ses som nært beslægtede med konformisme. Desværre er disse værdier ikke særlig godt repræsenteret i værdiundersøgelserne. Det nærmeste, vi kommer, er nogle spørgsmål der delvis dækker det nationalistiske værdisæt:

”Hvor stolt er De over at være dansker – meget stolt, temmelig stolt, ikke ret stolt, eller slet ikke stolt?”

”Når folk fra udviklingslandene kommer hertil for at arbejde, bør regeringen (a) lade alle, der ønsker det, komme ind i landet, (b) lade folk komme hertil, så længe der er ledige job, (c) sætte grænser for, hvor mange udlændinge der må komme ind i landet, eller (d) forbyde folk fra andre lande at komme ind i landet”

”Samfundet er bedst tjent med at indvandrere (a) fastholder deres egne skikke og traditioner, eller (b) overtager de traditioner der er i landet”

”Hvis der er få jobs, bør arbejdsgiverne foretrække danskere frem for indvandrere”.

Et indeks bygget over svarene på disse interviewspørgsmål har i en anden studie vist sig at fungere som en operationalisering af nationalisme (Borre, 2004). Det kunne derfor ventes, at dette indeks også fungerede i forklaringsmodellen for social tillid. Når vi undersøger hvert enkelt af de fire spørgsmål, viser det sig imidlertid, at det kun er det andet og det fjerde spørgsmål, der kan bruges til dette formål. Det første spørgsmål angår nationalstoltheden, og den er hverken større eller mindre blandt dem med social mistillid end blandt dem med tillid; det skyldes måske,

at de førstnævnte langt fra var stolte over den hidtidige danske udlændingepolitik. Det tredje spørgsmål, der handler om assimilationen af indvandrere, hænger heller ikke særlig godt sammen med social tillid. Snarere deler det dem, der er imod indvandringen, i en gruppe, der gerne så indvanderne assimileret, og en anden gruppe, der hellere så dem rejse hjem.

Kun de to spørgsmål, der diskriminerer mod indvandrere, er forbundet med social mistillid, og af dem er det sidste afgjort det, der fungerer bedst. Opdeler vi svarpersonerne i dem, der mener, at arbejdsgiverne bør foretrække danskere, og dem, der ikke mener dette, udtrykker kun 52 pct. af de første, men 75 pct. af de sidste, social tillid; i en tredje gruppe, der afstår fra at vælge mellem de to svar, er det 69 pct. Forskellen er tilstrækkelig stor ($\eta^2 = 0,23$) til at støtte hypotesen om, at nationalisme eller etnocentrisme er forbundet med social mistillid.

Table 1. Determinanter for social tillid i Danmark. Regression af social tillid på uddannelse, indkomst, foreningsmedlemskab, opdragelse til konformitet, samt diskrimination mod udlændinge. Værdiundersøgelsen 1999. Ustandardiserede effekter

	Lineær effekt	Logistisk effekt
Uddannelse (5 trin)	0,044	0,24
Indkomst (5 trin)	0,040	0,21
Foreningsmedlemskab (5 trin)	0,035	0,20
Opdragelse til konformitet (5 trin)	-0,082	-0,44
Diskrimination (3 trin)	-0,046	-0,23
Konstant	0,440	-0,45
Multipel korrelation	0,390	

Note 1: Social tillid er kodet 1 (man kan stole på de fleste) eller 0 (man kan ikke være for forsigtig). Uddannelse er kodet 1-5 (skoleafslutning indtil 14 år, 15-16, 17 år, 18-19 år, eller 20 år og derover). Indkomst er kodet 1-5 fra laveste til højeste femtedel. Foreningsmedlemskab er kodet 0-3 (antal foreninger) eller 4 (4 eller flere foreninger). Opdragelse er kodet mellem +2 (vægt på lydighed og gode manerer) og -2 (vægt på fantasi og selvstændighed). Diskrimination er kodet mellem 3 (arbejdsgiverne bør foretrække danskere) og 1 (bør ikke foretrække danskere).

Note 2: "Ved ikke" svar er udeladt, og 1981-tallene er vejede. Torpe (2003; 2000: 247) har lidt lavere tal for både 1981 og 1990, men finder ligesom figur 1 en stigende tendens mellem 1981 og 2000.

Vi har fundet belæg for alle tre hypoteser; men det er allerede antydnet, at de forklarende faktorer overlapper hinanden en hel del. Normalt er det de veluddannede, der ikke blot har den højeste gennemsnitlige indkomst, men også de mange sociale kontakter. Og de veluddannede hylder ikke, i hvert fald ikke i vore dage, idealer som lydighed og pæne manerer som grundlag for opdragelsen af deres børn. Det er altså nødvendig at kontrollere de sammenhænge, figurene viser, for at finde frem til den separate effekt af hver forklarende faktor. Dette er gjort i regressionsanalysen

i tabel 1, idet koefficienterne viser ustandardiserede effekter. Da den afhængige variabel er en dikotomi (enten "man kan stole på de fleste", eller "man kan ikke være forsigtig nok"), kan lineære effekter være upålidelige, og tabellen viser derfor også logistiske effekter.

Analysen viser, at alle fire faktorer giver betragtelige koefficienter både i en lineær og en logistisk regressionsmodel. Den vigtigste faktor er i begge modellerne værdiorienteringen i opdragelsen. Et godt stykke efter følger uddannelsen som den næstvigtigste. I den lineære model til venstre vokser den sociale tillid med otte procentpoint for hvert af de fem trin på opdragelsesværdiskalaen, med 4,5 procentpoint for hvert trin på uddannelsesskalaen og med knap fire procentpoint for hvert trin på indkomstskalaen og skalaen for foreningsmedlemskab. Endelig vokser den med 4,5 pct. for hvert af de tre trin på skalaen for nationalisme. Alle disse effekter er signifikante på 1 pct. niveauet eller bedre.

Social mistillid og autoritære holdninger

Som vi nævnte tidligere, kan vi ud fra værditeorien forvente, at lav social tillid hænger sammen med en bred vifte af autoritære holdninger. Da analysen i tabel 1 giver en så stærk støtte til denne teori, vil vi forfølge dette spor ved at inddrage valgundersøgelsen 2001 i analysen. 2001-valgundersøgelsen rummer en række oplysninger om svarpersonernes holdning til politiske spørgsmål: dels præferencer for *policies* og dels perceptioner, der kan formodes på en eller anden måde, logisk eller psykologisk, at motivere disse præferencer. Det er disse bagvedliggende begrundelser, der passer bedst ind i den teori, der blev skitseret ovenfor. De anslår temaer som den naturlige styreform og samfundsorden, identifikation med indgrupper, behandling af afvigere, oplevelse af konspiration og trusler fra udgrupper, utryghed ved udviklingen, længsel efter en svunden tid med enklere normer og faste værdier osv. Ud fra disse kriterier er følgende udsagn udvalgt til analysen:

"Det ville være meget fornuftigt at lade en stærk mand gribe magten i en økonomisk krisesituation"

"Gennemgående stoler jeg mere på danskere end på folk fra andre lande"

"Voldsforbrydelser bør straffes langt hårdere end i dag"

"Der er for mange, der får sociale ydelser, uden at de trænger til det"

"Indvandring udgør en alvorlig trussel mod vores nationale egenart"

"De muslimske lande udgør på længere sigt en farlig trussel mod Danmarks sikkerhed"

"Verdenssituationen ser mere truende ud end den gjorde for to-tre år siden"

"Gennemgående er jeg ganske optimistisk med hensyn til, hvordan det vil gå med Danmark og danskerne i fremtiden"

”Undertiden er politik så indviklet, at folk som jeg ikke rigtig kan forstå, hvad der foregår”

”Nu om dage gør skolerne for lidt ud af at lære børnene fædrelandskærlighed”

Alle udsagn var besvaret på en skala med fem positioner fra helt enig (her kodet 5) til helt uenig (kodet 1). For alle udsagnene, bortset fra optimismen for fremtiden, kan det ventes, at enigheden alle viser en negativ korrelation med social tillid.

Desuden indeholder vælgerundersøgelsen to spørgsmål om social mistillid, der på det nærmeste gentager mistillids-positionen i det komparative standardspørgsmål, idet de beder svarpersonerne tage stilling til følgende udsagn:

”Hvis man ikke passer på, vil andre udnytte én”

”Der er få mennesker, som man kan stole fuldt og helt på”

Her kunne svarpersonen vælge mellem fem svarmuligheder, fra 1 = helt enig til 5 = helt uenig. Når de to svar lægges sammen, danner de et indeks, der løber fra 2 = stærk mistillid til 10 = stærk tillid. Det burde derfor give et mere reliabelt mål for social mistillid end standardspørgsmålet. Vi vil anvende dette indeks til en analyse af korrelationen mellem social mistillid og autoritære holdninger. Resultatet er gengivet i tabel 2.

Tabel 2. Korrelation mellem social mistillid og autoritære holdninger 2001. Pearson r.

Fornuftigt med stærk mand	0,25
Stoler mere på danskere	0,42
Hårdere straf for voldsforbrydelser	0,31
For mange får sociale ydelser	0,31
Indvandring en trussel	0,48
Muslimske lande en trussel mod Danmark	0,46
Verdenssituationen truende	0,23
Optimisme med hensyn til fremtiden	-0,16
Fædrelandskærlighed i skolen	0,41
Politik er indviklet	0,32

Note: Social mistillid er kodet fra 2-10, de øvrige variable fra 1 til 5 som beskrevet i teksten.

De stærkeste korrelationer med social mistillid finder vi på udsagnene om, at indvandring er en trussel mod dansk kultur, at de muslimske lande udgør en trussel mod Danmarks sikkerhed, at man stoler mere på danskere end på folk fra andre lande, og at børnene burde lære fædrelandskærlighed. Det er tydeligt, at den sociale tillid står i forbindelse med bestræbelsen på at afgrænse det danske samfund

og oplevelsen af, at dette samfund er truet af indvandring. Denne holdning, en afart af etnocentrisme, kan vi kalde en *national forskansning*. Relationen mellem etnocentrisme og tillid fremgår også af Lise Tøgebys *Fremmedhed og fremmedhad* (1997: 84).

Lidt mindre stærkt er social mistillid forbundet med to andre holdninger. Den ene er kritikken af slaphed over for afvigere, henholdsvis voldsforbrydere og "nassere". Den ligger i forlængelse af den førstnævnte, eftersom den kan ses som en bestræbelse på at trække en skarpere grænse omkring samfundet ved at ekskludere visse "forkerte" individer fra dette. Den anden er oplevelsen af, at politik er indviklet. Mangelen på politisk kompetencefølelse må formodes at være forbundet med manglende selvtillid, og den markerer dermed ifølge Todal Jensen et utilfredsstillt socialt behov.

Svagere sammenhæng finder vi for to holdninger, hvoraf den ene er sympatien for den stærke mand, og den anden er optimismen med hensyn til Danmarks fremtid. Hvad det sidste angår, kunne forklaringen være, at dette udsagn er rettet modsat de to spørgsmål om social tillid. Derved kan sammenhængen ikke være kunstigt forhøjet på grund af en tendens til *agreement response set*, en tendens hos svarpersonerne til at erklære sig enig med interviewer. Det har ofte været kritiseret, at studier i autoritære holdninger ligger under for denne tendens (se for eksempel Brown, 1965: 510-514). Men da spørgsmålet om den truende verdenssituation heller ikke er særlig stærkt korreleret med social tillid, er det rimeligt at formode, at der faktisk kun er en svag forbindelse mellem social tillid og udviklingsoptimisme.

Det er tydeligt, at social mistillid er nært knyttet til en speciel type af autoritær holdning, nemlig den, vi har kaldt national forskansning. Danner vi et indeks for denne holdning ved at summere svarene på de fire udsagn med de højeste korrelationer i tabel 2, viser dette indeks en markant korrelation, omkring $r = 0,6$, med den sociale mistillid, når denne er målt på de to udsagn i vælgerundersøgelsen.

Konsistent med, at manglende social tillid er forbundet med national forskansning, finder vi i vælgerundersøgelsen 2001, at andelen, der mener, at man "ikke kan være forsigtig nok", topper med 44 pct. blandt Dansk Folkepartis vælgere, mens den er 23-27 pct. blandt Socialdemokratiets, Venstres og de konservatives vælgere, og fire til 12 pct. blandt de radikales, SF's og Enhedslistens vælgere. Endvidere harmonerer dette med en anden studie af vælgerundersøgelsen, der viser, at social tillid har en positiv effekt på tolerance over for flygtninge og indvandrere (jf. Meret, 2003). Social tillid er således klart sammenhængende med indvandrerpolitisk holdning.

Hvorfor stiger tilliden?

De her diskuterede faktorer kan næppe forklare, hvorfor den sociale tillid er vokset i så betydelig grad i Danmark siden 1981. Ganske vist er såvel indkomst- som uddannelsesniveaulet vokset igennem de tyve år, der dækkes af målingerne, og samtidig er autoritære værdier aftaget betydeligt (Borre, 2000). Men stigningen i social tillid mellem 1981 og 2001, vist i figur 1, er alt for dramatisk til fuldt ud at kunne forklare af et skift i de variable, der er lagt til grund for figurene 2-5. Der må yderligere være faktorer, der har opereret på tværs af dem, der indgår i de tre

teorier, vi har beskæftiget os med. Disse faktorer, lad os kalde dem sociale eller politiske klimafaktorer, synes at have virket til gavn for den sociale tillid. Det kan lyde mærkeligt, når man tænker på den opstandelse, den "slappe" udlændingepolitik og retspolitik har afstedkommet siden midten af 1980'erne. Men det er ikke desto mindre det paradoks, der rejste sig allerede i figur 1. På trods af den gradvise, men smertelige overgang mod det multietniske samfund, der har præget de forløbne tyve år, har tilbøjeligheden til at stole på andre været støt voksende, mistænksomheden støt dalende.

Udviklingen er ikke enestående for Danmark. Vi kan her sammenligne os med to andre lande, der ligger os nær, hvad angår geografi og størrelse, samt social og økonomisk udvikling: Sverige og Holland. Den sociale tillid voksede i løbet af 1980'erne og 1990'erne fra 53 til 67 pct. i Danmark, fra 57 til 66 pct. i Sverige, og fra 45 til 60 pct. i Holland. Vi ligger altså på linje med Sverige og et hestehoved foran Holland. Endvidere er det i de to andre lande nogenlunde de samme faktorer, der på individniveau fremmer den sociale tillid. Det fremgår af tabel 3, der for Sverige og Holland estimerer en lineær regressionsmodel tilsvarende den i venstre søjle af tabel 3.

Tabel 3. Determinanter for social tillid i Sverige og Holland. Regression af social tillid på uddannelse, indkomst, foreningsmedlemskab, opdragelse til konformitet, samt diskrimination mod udlændinge. Lineære ustandardiserede effekter, Værdiundersøgelsen 1999

	Sverige	Holland
Uddannelse (5 trin)	0,029	0,043
Indkomst (5 trin)	0,030	0,058
Foreningsmedlemskab (5 trin)	0,055	0,039
Opdragelse til konformitet (5 trin)	-0,080	-0,061
Diskrimination (3 trin)	-0,085	-0,080
Konstant	0,390	0,280
Multipl korrelation	0,340	0,380

Note: Angående kodningen, se note til tabel 1.

De første tre linjer i tabellen viser, at indkomst- og uddannelseseffekterne er noget svagere i Sverige end i Holland og Danmark, men til gengæld er effekten af foreningsmedlemskab stærkere i Sverige.

Når vi kommer til børneopdragelsen, er det vigtigt at få bekræftet, at Danmark ikke udgør et særtilfælde, hvad man godt kunne tænke sig i betragtning af de røde årganges indsats (deres hærgen, som nogen vil sige) i danskernes forestillingsverden. Det viser sig, at effekten af opdragelsesværdierne er af samme størrelse i Danmark og Sverige; i Holland er den noget mindre, men stadig betydelig.

Effekten af diskrimination mod udlændinge er til gengæld mindre i Danmark end i de to andre lande, hvor den udgør omkring otte procentpoint pr. skalatrin.

Det er den danske effekt, der her er overraskende lille sammenlignet med både de to andre og med vælgerundersøgelsen 2001.

Sammenfattende kan vi konstatere, at alle de tre teorier, vi har lagt til grund for analysen, får støtte i alle de tre lande. En høj status, et bredt netværk, og et fravær af autoritære værdier er individuelle faktorer, der uafhængigt af hinanden har indflydelse på den sociale tillid, og dette mønster er fælles for de tre lande.

Problemet er således at forklare en voksende social tillid ikke blot i Danmark, men i flere små lande i vores del af verden. Vi må antage, at en udvikling, der er fælles for i det mindste de små lande i vores region af Europa, har stimuleret den sociale tillid igennem de sidste tyve år. Hvad kan denne udvikling bestå i?

Da udviklingen har været parallel i de tre lande, har den formentlig de samme årsager, og vi kan nøjes med at belyse den for Danmarks vedkommende, dvs. ved at sammenligne de tre bølger af værdiundersøgelsen. Det mest nærliggende er at tilskrive den voksende tillid nedgangen i autoritære værdier. Det er tydeligt, at børn ikke bliver opdraget til konformitet i samme udstrækning i 1999, som de blev i 1988. Andelen af svarpersoner, der foretrak en opdragelse til lydighed og gode manerer frem for en opdragelse, der fremmede børnenes fantasi og selvstændighed, faldt fra 32 pct. i 1981 til 18 pct. i 1999.

Men der var, hvad der nok kan overraske en og anden, også en nedgang i tilbøjeligheden til at diskriminere mod indvandrere. Ganske vist kan vi ikke følge de to holdningsspørgsmål herom, der indgik i tabellerne 1 og 3, tilbage i tiden, da de ikke blev stillet i 1981 og 1990. Det gjorde derimod en serie spørgsmål, der drejede sig om, hvem svarpersonerne *ikke* ønskede som naboer – heriblandt indvandrere. Og svarfordelingen viser, at den andel, der ikke ønskede dette, faldt fra 18 pct. i 1981 til 11 pct. i 1999!

Man skulle tro, at denne holdningsændring kunne forklare i hvert fald en væsentlig del af stigningen i social tillid. En analyse viser imidlertid, at det ikke batter i statistisk henseende. Analysen er vist i tabel 4. De første tre talkolonner viser regresionseffekterne for hvert af de tre år, idet de to variable konformisme og indvandrermodstand indgår til bestemmelse af den sociale tillid. Den fjerde talkolonne er et "sammendrag" for de tre år, idet tidspunktet indgår som en tredje variabel.

Der er på intet tidspunkt tvivl om hverken opdragelseseffekten eller "nabo-effekten". Den sidstnævnte kan, efter kontrol for opdragelseseffekten, estimeres til en forskel på mellem 14 og 24 procentpoint i social tillid mellem dem, der havde, og dem, der ikke havde noget imod indvandrerneboer. Men det fremgår af det konstante led, at tidspunktet for undersøgelsen stadig spiller en væsentlig rolle. Det konstante led i de tre første kolonner kan oversættes til, at blandt svarpersoner, der ikke havde noget mod indvandrerneboer, og som indtog en mellemstilling på spørgsmålet om opdragelsesidealer, var andelen med social tillid 52 pct. i 1981, 58 i 1990, og 64 i 1999. Det er stadig en vækst på seks procentpoint for hver bølge af undersøgelsen, en vækst modellen ikke kan forklare. I grov overensstemmelse hermed viser koefficienten for "tiden" i den fjerde kolonne en stigning i social tillid på syv procentpoint fra den ene undersøgelse til den næste.

Visse forhold i det sociale og politiske klima har således bevirket en jævn stigning over de tyve år i den sociale tillid i vores del af verden.. Man kunne forestille

Tabel 4. Social tillid, konformistisk opdragelse, og modstand mod indvandrere som naboer. Den danske værdiundersøgelse 1981-1999

Lineær ustandardiseret effekt af	1981	1990	1999	Alle
Opdragelse til konformitet	-0,084	-0,074	-0,131	-0,097
Modstand mod indvandrere som naboer	-0,180	-0,240	-0,14	-0,190
Tid	-	-	-	0,070
Konstant	0,520	0,580	0,640	0,510
Multipel korrelation	0,220	0,240	0,320	0,290

Note: Social tillid er kodet 1 (man kan stole på de fleste) eller 0 (man kan ikke være for forsigtig). Opdragelse er kodet mellem +2 (vægt på lydighed og gode manerer) og -2 (vægt på fantasi og selvstændighed). Modstand mod indvandrere som naboer er kodet 1 (nævnt) eller 0 (ikke nævnt). Tid er kodet 0 (1981), 1 (1990) eller 2 (1999).

sig dette som en virkning af det forbedrede internationale klima efter den kolde krigs ophør, og af et bredere udbredt kendskab til fremmede kulturelle og politiske forhold, opnået gennem tv-kanaler ("den globale landsby") og i kraft af folks egne erfaringer på udlandsrejser. Dette skubber forklaringsproblemet over på de lande, hvor der har været en *nedgang* i politisk tillid, det vil sige først og fremmest i USA. Det kræver en mere intensiv komparativ forskning at trænge ned i denne problematik.

Konklusion

Den sociale tillid har på individniveauet vist sig positivt forbundet med velkendte sociologiske resursevariable såvel som med personlighedsvariable. Derimod er det vanskeligt at drage konklusioner med hensyn til tillidens dynamiske elementer på det kollektive niveau. Det ville være gavnligt at have adgang til hyppigere og mere differentierede målinger af social tillid, således at dens variation over kortere perioder kunne registreres. I øjeblikkets danske samfund synes den sociale mistillid begrænset til mindre sektorer, nærmest enklaver, af indvandrermotstandere. Men den positive danske udvikling over de forløbne tyve år udelukker ikke, at andre enklaver kan opstå og brede sig som følge af sociale spændinger eller voksende ulighed, eller at politiske fejlgreb kan have generelt negative konsekvenser for tilliden. Den sociale tillid, således som den her er målt, kan næsten ikke vokse mere i Danmark; hvad det drejer sig om er at holde øje med en mulig kommende tilbagegang af den karakter, der har vakt eftertanke og diskussion i amerikansk forskning.

Litteratur

- Almond, Gabriel A. and Sidney Verba (1963). *The Civic Culture – Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Banfield, Edward (1958). *The Moral Basis of a Backward Society*, Glencoe, IL: Free Press.

- Borre, Ole (2000). "Opinionsskifte og partistrategier", pp. 62-84 i Peter Kurrild-Klitgaard, Lars Bille og Tom Bryder (red.), *Valg, vælgere og velfærdsstat. Festskrift til Hans Jørgen Nielsen*, København: Forlaget Politiske Studier.
- Borre, Ole (2002). "Partivalg, politiske værdier og livsverdenens værdier", pp. 195-231 i Peter Gundelach (red.), *Danskernes værdier 1981-1999*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Borre, Ole (2004). "Politiske værdier", pp. 338-363 i Peter Gundelach (red.), *Danskernes særpræg*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Brown, Roger (1965). *Social Psychology*, New York and London: Macmillan.
- Delhey, Jan and Kenneth Newton (2002). *Who Trusts? The Origin of Social Trust in Seven Nations*, Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin.
- Inglehart, Ronald (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (1997). *Modernization and Postmodernization – Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jenssen, Anders Todal (1993). *Verdivalg – ny massepolitikk i Norge*, Oslo: ad Notam Gyldendal.
- Kaspersen, Lars Bo (1995). *Anthony Giddens – introduktion til en samfundsteoretiker*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Meret, Susi (2003). "Højrepopulisme", pp. 375-389 i Jørgen Goul Andersen og Ole Borre (red.), *Politisk forandring – værdipolitik og nye skillelinjer ved folketingsvalget 2001*, Århus: Systime.
- Newton, Kenneth (1999). "Social and Political Trust in Established Democracies", pp. 169-187 in Pippa Norris (ed.), *Critical Citizens – Global Support for Democratic Governance*, Oxford: Oxford University Press.
- Palner, Thomas (2004). "Generation X – rids af en ny politisk kultur", *Politica*, årgang 36, nr. 3, pp. 254-270.
- Putnam, Robert D. (1993). *Making Democracy Work*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D. (1995). "Bowling Alone: America's Declining Social Capital", *Journal of Democracy*, Vol. 6, pp. 65-78.
- Rothstein, Bo and Dietlind Stolle (2003). "Introduction: Social Capital in Scandinavia", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 26, No. 1, pp. 1-26.
- Togeby, Lise (1997). *Fremmedhed og fremmedhad*, København: Columbus.
- Torpe, Lars (2000). "Demokratiske normer og vaner som offentlig social kapital", pp. 239-271 i Jørgen Goul Andersen, Lars Torpe og Johannes Andersen (red.), *Hvad folket magter*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Torpe, Lars (2003). "Social Capital in Denmark: A Deviant Case?", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 26, No. 1, pp. 27-48.